

AZERBAYCAN DEKORATİF SANAT BİÇİMİ GURAMA

Azerbaycan'da el sanatının orijinal örneği gurama (kırkyama) yama sanatıydı. Tam olarak "birleşik" olarak tercüme edilen kelime, ayrı ayrı yamalardan dikilen bütün bir eser anlamına gelmektedir. Türkiye'de "kırk yama" (terc. – "kırk birleşim"), Orta Asya'da "kurok" veya "kurama" olarak kullanılmaktadır (1). Azerbaycanlıların yaşamında yaygın olan gurama ürünleri, Azerbaycan'da dokumanın yaygın olmasına bağlıdır. Guramada ağırlıklı olarak yerel üretim olan ipek, basma, kadife, brokar ve yün kumaşlar kullanılmaktaydı. Bilindiği gibi, 20. yy ortalarına kadar

Azerbaycanlılar eski geleneklerini korunmaktaydı ki, bu geleneğe göre, çeşitli aile kutlamalarında elbise kumaşı hediye edilmekteydi. Elbise ve diğer tekstil ürünlerinden artan parçalar atılmazdı. Yeteri kadar parça biriktiğinde, günlük kullanılan fakat parlaklığıyla seçilen büyük olmayan tekstil ürünleri dikiliyordu. 19. asırda Rus araştırmacılar Azerbaycanlı kadınlarla ilgili şunları yazıyordu: "Tatar kadınlar" (Azerbaycan kadınları) çalışmayı seviyor ve dikiş işlerinde oldukça beceriklidirler" (2). Guramadan yapılan

Gurama. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi.

desenli ürünler Azərbaycan'ın tamamında yaygındı. Nesilden nesile parçaların birleştirilmesi için çeşitli şemalar ve ürünlerin kendine özgü tasarımı geliştirilmiş, tabii ki, onların seçimi ve kullanımı da ustanın kendi zevkine ve maddi imkanlarına bağlı idi. Guramanın ilk bakışta sade ve iddialı olmayan geometrik şekilleri, birleşerek, uyumlu renk düzeni oluşturuyordu. Mozaikte olduğu gibi, guramada da parçalar ne kadar çok olursa, renkler bir o kadar yoğun ve desenlerse bir o kadar zordur.

Guramadan yapılan çeşitli ürünler onların kullanım alanlarını karşılamaktaydı. Azərbaycan Milli Tarih

Müzesinin Etnografya koleksiyonunda 19. yy sonu, 20. yy başlarına ait 100'den fazla gurama bulunmaktadır.

Azərbaycan'da guramadan bohça, çeşitli perdeler, nevresimler ve günlük kullanım için diğer ürünler yapılmaktaydı. Kompozisyonlarına göre guramaları üç gruba ayırmak mümkündür: 1) dörtgen şeklindeki parçalardan ve farklı genişlikteki şeritlerden yapılmış; 2) sadece desenli şeritlerin birleşimi; 3) farklı varyasyonlarla birleştirilmiş üçgen parçacıklar.

En basit kompozisyon- etrafı, genişliği 10 cm ila 20 cm olan diğer kumaşla çevrili olan orta kare (genellikle

ipek). Dörtgen perde ve bohçalar bu şekilde dikiliyordu. Perde ev dekorasyonunda önemli ve görünür unsurdur, ona özel dikkat ediliyordu. Perdeler genellikle duvardaki küçük nişler "tahça", büyük duvar nişler "camahatan", aynı

zamanda da odayı kapatmak ve süslemek için, veya gelin köşesi "gerdek perdesi" olarak kullanılıyordu. Duvar raflarının süslenmesi için daha farklı şekil mevcuttu: renkli kumaş şeridi üç taraftan dikiliyor, alt tarafı ise üçgen şekilde kesiliyordu. Orta karenin üstüne ise, üçgen alanı

Gurama. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi.

örten dikdörtgen kumaş dikiliyordu. Perdenin kenarları ve indirilir kaldırılır kısmına genellikle yıldızlı saçak veya şerit işleniyordu.

Azərbaycan köylerinde bu gün də "mütəkke" adlanan merdane şəklində yastıklar istifadəlməkdədir. Onlar da

gurama ilə sadə bir şəkildə – uzunca bir dikdörtgen, yanları isə başqa bir rəngdən kumaş şərdi ilə süsləniyirdi. Aynı şəkildə kumaş parçacıkları, fakat kənarlarına kare kumaş eklenmiş şəkildə bohça yapımında da istifadəlməkdəydi.

Koyu renkteki dolgu kenarlardan yüz kısmını basma astarla birleştiriyor, aynı zamanda dar zıhlama görevini yapıyordu. Geniş şeritlerin yerini rengarenk ince çizgili parçacıklar alıyor ve karışık madalyon konstrüksiyonu oluşturuyor.

Yukarıda belirtilen ürünlerde gurama bir birine dikilmiş kumaş parçacıklardan oluşurken, örtüde (örneğin, EF AMTM No: 1972) ise desenleri oluşturan şerit kumaşlar, üst üste yığılarak kabarık düzeyi oluşturmaktadır. Uzun şeritler oluşturan parçacıklar, ikişer olarak katlanıyor, bir önceki

şeridin dikişini kapatarak dikiliyor. Üstü üste konulan ipek şeritler kare madalyonu oluşturuyor ki, konturları tek renk üçgenlerle süslenmektedir. İpek kurdelelerin renkleri ritmik olarak, diğer dörtgen madalyonun öteki yüzünde aynı şekilde değişiyor. Parlak kurdelelerin sıralanması yeni eşkenar dörtgen şeklinde yeni madalyonu oluşturuyor, küçük üçgenler ise zıhlama görevini yapıyor. Parlak ve koyu eşkenar dörtgen şekillerin ritmi elde ediliyor.

“Perde başı” guramaya özgü olan, alt kısmı rengarenk üçgenlerden oluşan uzun şeritlerdir. “Perde başının”

üçüncü çeşidi ise, rengarenk üçgenlerle süslenmiş üst kısma ek olarak geniş kumaş şerit dikilmiş şeklindedir. "Perde başının" birinde (EF AMTM No: 3078) üçgenlerin köşeleri güneş işaretleriyle süslenmiş, aynı zamanda yıldızlar arasındaki kadın resmi işlenmiştir.

Duvar süsü olarak daha zor konstrüksiyonlu 262x234 cm ölçüde (EF AMTM No: 6669) ince ve geometrik figürlerin birleşiminden oluşan gurama. Kompozisyon kilim desenlerini hatırlatmaktadır. İpek, zerhara (altın yaldızlı) ve kadifeden küçük geometrik şekillerdeki parçacıklar,

45x45 cm boyutunda kareli tekrenkli madalyonun etrafında karışık ve yoğun desenler oluşturuyor. Kareli madalyonlardaki baklava unsurlu çarpı şeklindeki şeritlerin yerini, dört kareden oluşan madalyonlar almaktadır. Orta alanın köşeleri dört adet eşit renklerdeki madalyonlarla süslenmiştir. Kare madalyonlardan oluşan her bir sıra, aynı zamanda, kilim desenini hatırlatan sarı-siyah şeritlere ayrılmaktadır. Dört köşe madalyonlarda, renkler hariç, desenlerin simetrisi, ebatları uyumludur. Ya gerekli renklerdeki parçacıkların eksik oluşu, ya da kareli

madalyonların farklı ustalar tarafından toplanması, renk asimetrisine yol açmıştır. Küçük simetrik şekillerin genel mozaikinde kumaş renklerin uyumsuzluğu bu ürünün kompozisyon değerini düşürmemektedir. Duvar süsleri, metal halkaların yardımıyla duvara ve ya büyük olmayan duvar nişine "camahatan"a perde olarak asılıyordu.

"Bohça", iki renkte kareleri oluşturan rengarenk üçgenlerin birleşiminden ortaya çıkan kenarların sayesinde şık görünüme sahipti. Bazen, iki üçgenden oluşan madalyonun şekli dörtlü rengarenk üçgenlerle karışmaktaydı. Her madalyon içinde üçgen unsurların renkleri çapraz olarak uyumludur. Guramanın bu tür tasarım şemasına birçok perde ve örtülerin bordürlerinde rastlanmaktadır.

Gurama. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi.

Madalyonların en çok yaygın olanı, merkezi kare etrafında toplanmış iki sıra halinde üçgenden oluşan madalyonlardır. Genellikle karenin kenarlarına, çiftrenkli baklava şeklini oluşturan üçgenler bitleştiriliyor. Üçgenlerin ikinci sırası kare madalyonun tüm yapısını tamamlamaktadır. Guramanın bu tip yapısı, yatak örtüleri, duvar süsleri ve örtülerin ayrılmaz bir parçası olarak yaygınlaşmıştır.

Örtülerin birinde (EF AMTM No: 4717) kare madalyon, dört dörtgenden oluşuyor ki, bunlar da üçgenlerden oluşmaktadır. Bu tür madalyonun özelliği, kareleri oluşturan üçgenlerin tek renk oluşumudur ki, bu da her

bir karenin şeklini tam göstermiş oluyor. Örtü dikdörtgen şeklindedir, her iki taraftan 20 cm genişliğinde şerit kumaş dikilmiştir ve bunların da kenarları yaldızlı örgü "zerbafta" ile süslenmiştir,

20 cm çapraz dikişli şerit kumaş genişliği her iki tarafında, en kenarları yaldızlı örgü "zerbafta" ile dekore edilmiştir, kenarlara ise uzunlamasına yaldızlı saçaklar dikilmiştir. Görünüşe göre, bu örtü, düğün tepsileri "honça"ları kapatmak için de kullanılıyordu.

Azerbaycan'da yatak takımlarının kalite ve sayısına göre gelinin ailesinin maddi durumunu bilmek

mümkündü, çünkü bunlar çeyizin en önemli bölümünü teşkil etmekteydi. "Yorgan yüzü" özel olarak süsleniyordu. Genellikle bunlar tek parça ipek kumaştan hazırlanıyordu, fakat müzedeki örnekler, eskiden parçalardan oluşan yorganların da çok yaygın olduğunu göstermektedir.

Evin iç tasarımında en ilginç olanı "perde başı" idi. 19. yy ortalarında gurama şeması ile dikilen "perde başı", uzunluğu 0,5-2 m, genişliği 0,2-0,3 m. şeritler oluşturan ve birbirine geçirilmiş renkli üçgenlerdir. "Perde başı" guramanın tipik şeması, alt kısmına renkli üçgenler

Gurama. Azerbaycan Milli Tarih Müzesi.

dikilmiş uzun şeritlerdir. "Perde başının" diğer bir çeşidi ise, renkli üçgenlerle süslü üst kısma ek olarak geniş kumaş şeridin dikilmesidir. "Perde başının" konturları ipek örgü ve ya yaldızlı "karagöz" ve "zincire" bağcıklarla süsleniyordu. "Perde başına" özel şıklığı ve zarafeti püsküller, yaldızlı ve ipek iplerden saçaklar veriyordu. Püsküller parlak boncuklar veya metalik kolyelerle süslenerek, bağlantı yerleri ve üçgen ve dantellerin uçlarına bağlanıyordu.

Düz renk pürüzsüz "perde başına" simetrik olarak çeşitli boyutlarda metalik plaklar, sedef düğmeler, 20. yy başlarında ise dantel dikiliyordu. Çok nadir olarak, gurama milli kıyafetlerin ayrıntılarında da kullanılmaktaydı. Müzede, gurama tekniği ile yapılmış dört adet "patava" (dış dizlik) bulunuyor. Onlardan ikisi, kenarlarına parlak renkli küçük üçgenler dikilmiş basma şeritlerden hazırlanmıştır. Diğer ikisi ise kırmızı ve yeşil ipek şeritten yapılmıştır. Yeşil kumaş dalgalı çizgi ile kırmızı şeridin üzerine dikilmiştir.

Gurama sembolik anlam da taşımaktaydı. İşte, parçacıklardan yapılan "hırge"yi (hırka) mistik yolculuğa çıkan zahitler giymekteydi (3). Ortaçağlarda, Sufiler parçacıklardan dikilen kıyafetler giyerdi; hatta onlara hediye edilen yeni kıyafetleri birkaç parçaya ayırarak, onları yeniden dikerlerdi (4). Örneğin, halılarda baklava şeklinde desenler bulunuyor ki, bunlar dört farklı renklere bölünmüştür, bu da nazardan korumaktaydı.

Halk el sanatının bir çeşidi olan gurama, ölçüsü ve önemi itibarıyla özel bir yere sahipti, bununla birlikte kompozisyon olarak geometrik şekillerin simetrisi en önemli rol oynamaktaydı ki, geometrik şekillerin dizelerinden sade ve karmaşık resimler ortaya çıkmaktaydı. Guramanın geleneksel renkli çözümü, uyum içindeki koyu ve açık renklerin bir arada oluşumudur. Ev eşyalarında guramanın parlak renkleri iç tasarımda rahat ve bayram havası yaratmaktaydı. Guramanın sanatsal tarz çeşitliliği ve özgünlüğü, Azerbaycan'da bunun kendine özgü bir sanat olduğunu göstermektedir. ❀

Edebiyat

1. Таджики Каратегин и Дарваза. Под ред. Кислякова и А. К.Писарчик, Душанбе, 1970, с.203.
2. Обзорение Российских владений за Кавказом, т. II, Казах, с.228.
3. Ислам, энциклопедический словарь, М., 1991, с. 278.
4. Fərhəng-t əşar-i Hafiz, Əhməd Əli Rəcəyi Vuxarayı, Tehran,1375, s. 200.

Gurama. Azərbaycan Milli Tarih Müzesi.

